

CITEVA PROBLEME ALE EPOCII ROMANE ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA BURIDAVA²

Prof. univ. Dr. Doc. DUMITRU TUDOR

Voi deschide expunerea mea cu următorul citat: „Dacă arheologia n-ar avea, precum cred unii, alt scop decât acela de a mulțumi plăcerile nesăbuite și gusturile sprintare ale celor curioși de fapte și de obiecte care au pierit din uz sau care nu mai sînt de modă, ar fi păcat, ar fi chiar rușine ca arheologiei să i se facă rînd între științele omenești, să i se dea un loc în învățămîntul istoriei de oric fel”.¹

Aceste avertismente rostite acum nouă decenii de către părintele arheologiei românești, învățatul și prozatorul Alexandru Odobescu, sînt demne de a fi memorate și în zilele noastre.

În toată lumea arheologia este iarăși la modă. Dar adesea, această disciplină se îndepărtează de rostul ei firesc, ca auxiliar științific al istoriei. Arheologul diletant sau cel stăpînit de o pasiune nefirească față de meseria sa nu poate aduce contribuții științifice serioase. El stîrnește adesea nedumeriri și neîncredere pentru cei inițiați într-un oarecare domeniu.

Simpozionul organizat astăzi într-un mod atît de strălucit, de către Muzeul din Rîmnicul Vîlcea², cu concursul colaboratorilor săi externi, speră a vă statornici încrederea în seriozitatea muncii noastre arheologice, prin temeinicia paginilor de istorie pe care vi le oferim la această ședință.

Mie îmi revine plăcuta misiune de a vă spune cîte ceva, din ce am putut realiza noi ca noutăți istorice, în domeniul perioadei romane, în primul rînd pe baza datelor culese de pe șantierul arheologic organizat de către Muzeul vîlcean.

Cercetările de suprafață, săpăturile arheologice organizate de muzeu, s-au descoperirile întîmplătoare, sînt destul de cunoscute și numeroase la: Stolniceni, Rîfureni, Bîrsești, Ocnele Mari, Bivolari, Rădăcinești, Sîmboțin și alte puncte cu urme romane. Dar din cauza supărătorului dicton latinesc, *fugit irreparabile tempus* și a jumătății de oră ce mi s-a acordat în program, vă voi comunica numai cîteva dintre importante descoperiri, care prin

¹ Al. I. O d o b e s c u, *Istoria arheologiei* (Ed. D. Tudor), București 1961, p. 60.

² Simpozionul s-a ținut 1966.

valoarea lor științifică vor avea pagini rezervate în viitoarele noastre tratate de istorie. Prin importanța lor științifică, aceste descoperiri au stîrnit deosebit interes la Congresele Internaționale de arheologie clasică din ultimii ani.

Marile construcții socialiste prilejuiesc adesea momente interesante pentru descoperirile arheologice. Legile statului prevăd ca tîrnăcopul arheologului să precedă săpăturile excavatoarelor acolo unde se fac lucrări în adînc. Așa s-a procedat acum șase ani, pe malul Oltului, lângă satul Stolniceni, o prelungire a comunei Rîureni. Acolo, uzinele de sodă „Govora” proiectaseră turnarea în beton a unui uriaș bazin de filtrare a apei râului, necesară procesului de producție. Construcția acestui bazin cu diametrul de 47 m și adîncimea de cel puțin 5 m, a obligat în prealabil pe arheologi să facă o cercetare prin săpături, în locul respectiv. Au ieșit la lumină vestigii dacice și romane neașteptate.

Cu mulți ani în urmă arheologul Grigore Tocilescu folosind o hartă a lumii romane, păstrată în copii medievale, reușise să localizeze la Stolniceni—Rîureni, așezarea daco-romană Buridava, adică în traducere „Tîrgul Burilor”. Acolo fusese centrul administrativ, politic și economic al acestui trib dacic, amintit vag de către istoricii și geograful lumii antice. Informațiile despre această localitate s-au îmbogățit între timp, cu o laconică știre dintr-un *papyrus* găsit în nisipurile din valea Nilului; apoi cu cîteva cărămizi scrise, o duzină de vase de lut, monede, opaite și alte obiecte descoperite întîmplător la Stolniceni.

Pe timpul Daciei libere, așezarea rurală de la Buridava se extindea numai în lungul malului drept al Oltului. Venirea romanilor pe aceste locuri a adus o și mai mare dezvoltare a localității. Buridava ajunge, începînd din secolul III î.e.n., cel mai înfloritor tîrg din bazinul mijlociu al Oltului și era pe punctul de a se transforma în oraș roman. Prosperitatea economică o datora drumului imperial al Oltului, bogățiile agricole, creșterii vitelor etc. Dar tot aici, la Buridava—Rîureni, se depozitau mari cantități de bolovani de sare, extrase din ținutul Ocnelor Mari. Sarea se comercializa spre sud, pînă în adîncul Peninsulei Balcanice, unde lipsea atunci, ca și astăzi. Traficul îmbogățise la Buridava o pătură de oameni întreprinzători. Din locuințele acestor proprietari de seamă au rămas azi la Stolniceni, puține frînturi de zidărie, pavaje de case lucrate cu plăci de teracotă și diferite obiecte mărunte.

Avem de asemenea o serie de indicații numismatice și arheologice că la Buridava funcționa din vechime un mare tîrg, unde își dădea întîlnire populația de pe ambele maluri ale Oltului. Aceste bîlciuri din epoca romană au precedat pe cele românești dela Rîureni. Monedele descoperite pe cîmpul Rîurenilor prezintă un șir continuu, din vremea regatului dacic, pînă cînd tîrgul apare menționat în documentele Țării Românești. Este deci probabil, că acest faimos tîrg sezonier al Rîurenilor, să aibă o vechime de peste două milenii, bineînțeles cu unele mici întreruperi.

Puterea economică a acestui tîrg în vremea romanilor se vede și din faptul că populația civilă reușise a ridica pe una din piețele locale, o statuie de bronz de mărime naturală pentru un împărat roman. Un atare monument s-a adus de departe, probabil din Italia și costa mult în acea vreme. Atari cheltuieli puteau fi suportate numai de o numeroasă populație înstărită.

Prima descoperire arheologică care ne reține atenția la Buridava, s-a realizat acum doi ani și este încă inedită. Nu departe de rîpa Oltului s-a prins în săpătură o mare groapă gospodărească, umplută cu gunoaie și alte resturi încă din timpul romanilor. Pentru arheologi asemenea depozite neînsemnate constituie încă un mare interes prin surprizele ce le pot oferi unele nîmicuri aruncate la gunoi. Între altele, această groapă largă de 1,5 m și adîncă de 2 m conținea și 13 vase de pămînt, fisurate, sparte, dar întregibile. Forma, tehnica și pasta argiloasă ne arată categoric, atît ceramică dacică cît și ceramică din secolul II e.n. Inventarul întregibil este format din 7 vase dacice și 6 romane. Observația cea mai prețioasă culeasă cu ocazia scoaterii lor la lumină constă în aceea că în groapă ceramica dacică alterna ca depozitare cu cea romană. Deci vasele dacice nu erau grupate în fundul gropii, iar cele romane deasupra lor, ca să se nască bănuiala că ar fi vorba de existența a două gropi suprapuse și din epoci diferite. Rezultă deci clar că în groapă se aruncaseră cînd vase dacice, cînd vase romane, pînă la suprafața solului.

În împrejurimile acestui loc de depozitare existau prin urmare, gospodării, atît romane cît și dacice. Este firesc să ne întrebăm, ce pagină de istorie pot constitui șapte hîrburi dacice și șase oale romane, toate aruncate la gunoi?

Iată pe scurt în ce constă importanța istorică a acestei descoperiri:

Încă de acum 100 de ani unii istorici, neprieteni țării noastre, au susținut (și mai sînt unii care susțin și astăzi) că pe timpul războaielor lui Traian, toată populația dacică a fost nimicită. Prin aceasta poporul român n-ar mai putea pretinde că se trage și din geto-daci. Ei mai afirmă că numele cu rezonanță dacică din inscripțiile latinești ale Daciei reprezintă pe coloniștii traci, frați cu geto-dacii colonizați la nord de Dunăre, după cucerire. Iar dacă în unele așezări din provincia romană găsim și ceramică dacică alături de cea romană, aceasta ar reprezenta, după aceiași istorici neprieteni țării noastre, o fază anterioară cuceririi romane, peste care s-au suprapus locuințele romane. Asemenea afirmații pătimeșe au fost combătute în chip științific de către istoricii și arheologii români, încă de acum 80 de ani. Săpăturile arheologice din ultimii 25 de ani au îmbogățit dovezile despre continuitatea elementului dacic pe timpul stăpînirii romane în Dacia. Într-o carte apărută anul trecut, arheologul D. Protase de la Cluj a strîns și a analizat întregul material arheologic privind această problemă. Dar descoperirile arheologice de la Buridava constituie cea mai clară dovadă pentru întreaga Dacie, despre continuitatea populației geto-dacice alături de cea romană, în secolul II e.n. Acolo gospodăriile dacilor păstrau încă tradiția meșteșugului strămoșesc al olăritului, căci coloniștii romani foloseau vase lucrate la roată și cu o tehnică superioară.

A doua importantă descoperire arheologică obținută la Buridava—Stolniceni, în timpul campaniei de descoperiri arheologice din 1961—1962 și completată cu o serie de descoperiri ulterioare, constă dintr-o serie de ștampile aplicate pe țigle și pe cărămizi romane. Adunate și analizate în grup, aceste documente rezolvă o spinoasă problemă de istorie militară referitoare la cucerirea Daciei de către romani.

Cu toții deplîngem pierderea izvoarelor antice legate de acest eveniment. Ne-au rămas ca sursă cîteva pagini sărace de la istoricii lumii greco-romane și unele scene atît de discutate de pe columna lui Traian din Roma. Speranța de a obține știri noi se îndreaptă numai spre săpăturile arheologice.

În această privință descoperirile de la Buridava au venit cu unele surprize nebănuite de interesante.

Pe locul unde uzinele Govora au construit marele bazin de filtrat apă, despre care v-am vorbit, împreună cu tov. prof. Petre Puroărescu, am săpat în prealabil mai multe secțiuni și am efectuat dezveliri de suprafață a terenului. Am putut constata că în acest loc, peste locuințele dacilor distruse, romanii au ridicat un mare edificiu de natură, militară, cu puternice și groase temelii de zidărie. Din păcate în decursul veacurilor sătenii din Stolniceni distruseseră în așa măsură aceste construcții încît, din puținele urme de zidărie, noi nu am putut obține un plan mulțumitor al clădirii. Această clădire era orientată cu fațada spre drumul roman. Totul era răvășit, doar cîteva obiecte scăpaseră neridicate printre dărîmăturile clădirii.

Printre acestea se aflau multe fragmente de țiglă sau cărămidă, unele șampilate cu numele unor formații romane participante la ridicarea edificiului. Din aceste *membra disiecta* noi am constituit un dosar istoric, din care se pot extrage interesante pagini referitoare la războaiele lui Traian cu Decebal.² Pe prima filă a dosarului se găsesc ștampile formate din două litere P.S., întîlnite pe multe fragmente de țiglă, toate căzute de la acoperișul clădirii. Pentru un nespecialist cele două litere n-ar putea însemna decît banala brevieră epistolară *post scriptum*. Etnografia latină însă, ne învață că lectura justă și sensul care trebuie dat acestei abrevieri este *Pedites Singulares*, în traducere „infanteria specială”, constituia garda personală a unui guvernator general dintr-o provincie romană și ea îl însoțea pretutindeni.

Rezultă deci, în mod categoric că la Buridava a fost prezent un important personaj militar și că în acest loc a zăbovit mult timp, deoarece i se construiește prin grija gărzii sale o clădire monumentală. Din aceasta putem formula în mod firesc o serie de întrebări: Cine a fost acest guvernator comandant de armate? Cînd a stat la Buridava? Ce rost avea prezența lui în acest loc?

Problemele se lămuresc imediat dacă examinăm și alte descoperiri din Buridava. Ștampilele de pe alte țigle și cărămizi extrase din ruinele aceleiași clădiri ne oferă inscripții pe care apar laolaltă numele legiunilor: I Italica, V Macedonica și XI Claudia. Apoi se întîlnesc și alte trupe auxiliare cum au fost Cohors I Hispanorum, Cohors II Flavia Bessorum și Cohors IX Bataavorum. Ori toate aceste unități sînt întîlnite în componența armatei guvernatorului Moesiei Inferioare, o provincie situată la nordul actualei Bulgarii, între Munții Balcani și Dunăre.

Deci acesta a fost guvernatorul militar prezent la Buridava. Cît privește vremea cînd el a stat aici, nu este greu de precizat. Evenimentul a fost

² Amănunte publicate în studiile noastre din: *Akte des. IV. Internat Kongress d. griech. und latein. Epigraphik*. Wien, 1964, p. 404 urm.; *Dacia N.S.*, VIII, 1964, p. 345 urm. și *Studii și cercetări de istorie veche*, 17, 3, 1966, p. 393 urm.

posibil numai în perioada de relativă pace, între cele două războaie ale lui Traian cu Decebal, adică între anii 102—105.

Față de amenințările mereu crescînde din partea regelui dac prin nerespectarea păcii, guvernatorul respectiv a fost nevoit să-și mute de la sudul Dunării la nord, cartierul său general și anume la Buridava—Stolnicieni, ca să supravegheze din apropiere mișcările dacilor. În această localitate, el trebuie să pregătească, de altfel, și declanșarea ultimei mari acțiuni militare pe valea Oltului, în al doilea război cu Decebal. Detașamentele luate din regiunile provinciei sale, împreună cu garda sa de *Pedites Singulares* i-au construit la Buridava un edificiu militar special, în care s-a instalat postul de comandă. Aceste echipe de lucru se găseau (după cum ne arată altă inscripție) sub ordinele unor centurioni, un Iulius Aper, un Cornelius Severus, ce-și aplicau și ei parafa pe cărămizile turnate de soldații salahori de sub comanda lor.

Sub ordinele guvernatorului Moesiei Inferioare se mai găseau la Buridava și alte trupe, după cum ne indică aceleași ștampile pe cărămizi, trimise de guvernatorii unor provincii romane, care nu au participat direct la expedițiile militare din ultimul război cu dacii. Este cazul cohorții a IX-a de baravi venită pe Olt, tocmai de pe actualul teritoriu al Austriei. Soldații ei au fost de asemenea prezenți la construirea sediului cartierului general al guvernatorului Moesiei Inferioare, din Buridava.

Cu ajutorul acestor documente ajungem deci la concluzia, că pe cîmpul Rîurenilor s-au făcut în ajunul ultimului conflict cu Decebal, importante concentrări de armate romane în jurul cartierului general de comandă. Sînt prezente detașamente din trei regiuni și cel puțin 4 formații auxiliare, deci circa 25.000 de oameni, adică cam o treime din efectivele totale ale armatei romane care a participat la cel de-al II-lea război cu Decebal. Natural, efectivul acestor unități nu se găsea masat în întregime pe cîmpul Rîurenilor. Trupele fuseseră împrăștiate în diferitele sectoare și cetăți de pe malul Oltului, pînă la Turnul Roșu. Astfel unele descoperiri recente și încă inedite, ne arată că detașamente din legiunea V Macedonica fuseseră împinse mai spre nord, în castrul Arutela, din poiana Bivolari (situată peste Olt în fața mănăstirii Cozia). Apoi un detașament din cohors II Flavia Bessorum se găsea în apropiere de Buridava, la Bîrsești. În orice caz, cîmpul Rîurenilor avea o deosebită importanță strategică. De aici se deschide defileul strîmt și cîndva total împădurit al văii Oltului. Numele Rîurenilor se leagă și de istoria mai apropiată și zbuciumată a patriei noastre. În timpul evenimentelor de la 1848, tot acolo, pe „Cîmpul lui Traian“ își organizează tabăra sa generalul Gh. Magheru, ca să sprijine mișcarea revoluționară din Țara Românească.

Identificarea unui important comandament roman la Buridava—Stolnicieni, în gura sudică a defileului Oltului și pe malul rîului, ne duce în chip firesc și la alte considerații de natură istorică. În jur el avea nevoie de o largă zonă de siguranță, ca să fie ferit de atacurile neașteptate ale dacilor. În primul rînd teritoriul Munteniei de la răsărit de Olt trebuia controlat de

trupele aceluiași guvernator al Moesiei Inferioare. Această situație se și confirmă prin descoperirile arheologice din castrile romane de la Drajna de Sus, Mălăiești și Tîrgșor, localități din Prahova. Nu mai o atare acoperire spre est îi putea permite a-și așeza cartierul general, chiar pe malul stîng al Oltului. Necesitatea acestor măsuri de siguranță duc la concluzia (pentru prima dată confirmată astfel și arheologic), că sub controlul roman intrase după pacea din anul 102, întregul defileu al Oltului, pînă la Turnul Roșu. Se știe că după primul război daco-roman însemnate părți ale regatului lui Decebal, adică Banatul, Oltenia și Muntenia fuseseră anexate de către romani. În aceste ținuturi ei cantonaseră numeroase trupe de pază. Prin pacea efemeră din anul 102, imperiul își rezervase controlul văilor din Carpații Meridionali, între care și stăpînirea celor trei puncte principale de acces spre capitala regatului lui Decebal: Poarta de Fier a Transilvaniei, Valea Jiului și Valea Oltului.

După unii istorici denumirea Castra Traiana, dată cetății romane de la Sîmbotîn—Dăești, (jud. Vîlcea) ar arăta prezența în aceste locuri chiar a împăratului. Se speră că săpăturile arheologice, inițiate numai în acest an de către muzeul vîlcean la Castra Traiana—Sîmbotîn, ne vor aduce știri noi despre atari evenimente militare dezvăluite atît de strălucit prin descoperirile arheologice de la Buridava.

În partea finală a expunerii mele aș dori să schițez unele probleme de cercetare științifică privind activitatea de viitor a muzeului vîlcean.

După cum puteți observa pe hărțile arheologice, muzeul din Rm. Vîlcea se găsește într-o bogată zonă arheologică, format din multe cetăți romane situate în zona fortificată a Oltului, denumită *Limes Alutanus* („granița fortificată a Oltului”). Cel puțin 11, din cele 20 de cetăți romane de pe malurile Oltului (de la Izlaz pînă la Turnu Roșu) intră în patrimoniul științific și în obiectivele de studiu ale acestui muzeu și anume: *Rusidava* (Drăgășani), *Pons Alutis* (Ionești Govorii), *Buridava*, *Castra Traiana*, *Arutela*, *Praetorium* (Racovița—Copăceni), *Pons Vetus* (Cîineni) și *Caput Stenarum* (Boița); apoi o serie de alte castru care înconjurau muntele Cozia la răsărit: Titești, Pripoarele și Rădăcinești. Am fost avertizați de forurile superioare, că unele construcții hidroenergetice, rutiere și feroviare, din viitorul cincinal vor afecta cetățile romane de la Stolniceni, Sîmbotîn, Bivolari și Cîineni. În primul rînd, acestea ar trebui să constituie obiectul unor săpături arheologice, sarcină ce revine Muzeului din Rm. Vîlcea.

Dacă putem ști azi cîte ceva despre viața romană din vecinătățile Oltului, se datorește unor cercetări mai vechi. Tînărul muzeu are obligația să redeschidă săpăturile lui Grigore Tocilescu, executate oarecum superficial, acum 80 de ani.

Știm de asemenea foarte puțin despre traiul dacilor și romanilor din ținuturile muntoase ale actualului județ Vîlcea (după cum ați auzit din expunerea tov. Dumitru Berciu). Sînt necesare amănunțite anchete de supra-

față, pentru identificarea urmelor de sate și așezări dispărute, sarcină ce revine aceluiași muzeu.

Cu toții apreciem ajutorul prețios și patriotic pe care-l acordă organele de partid și de stat ale județului Vâlcea cercetărilor arheologice și istorice. De aceea, îmi permit a sugera unele noi inițiative locale, pentru acțiunea de culturalizare și popularizare în masă a trecutului acestui pitoresc ținut.

În stațiunile balneo-climaterice de la Govora, Călimănești și Olănești vin anual zeci de mii de oameni dornici și de a cunoaște cîte ceva din istoria îndepărtată a acestor locuri. Este deci necesar, ca în aceste centre să se organizeze muzee permanente și oficiale. Vizitatorii să aibă la îndemînă o broșură de popularizare în care să fie descrise monumentele istorice din bazinul Oltului mijlociu (dar redactată de specialiști). În sfîrșit, Comitetului de cultură și artă îi revine sarcina de a prezenta celor ce-și caută sănătatea la băi, conferințe de popularizare a istoriei locale (dar numai după texte redactate de către specialiști).

QUELQUES PROBLÈMES DE L'ÉPOQUE ROMAINE DANS LA LUMIÈRE DES RECHERCHES ARHÉOLOGIQUE DE BURIDAVA

(RÉSUMÉ)

L'article présente une syntèse des principales découvertes archeologiques effectuées sur le territoire du département de Vâlcea concernant la période romaine.

En montrant les conditions dans lesquelles ont été effectuées les fouilles de Stolniceni, Rîureni, (tout à fait au hasard), l'auteur reprend un ancien problème, celui de la localisation de la Buridava dacique vieille bourgade et établissement du tribu des Bures dont les historiens et les sources d'informations parlent trop peu.

Les témoignages fournis par un papyrus trouvé sur les bords du Nil, et spécialement le matériel archéologique résulté des fouilles, ou de la découverte des briques portant des inscriptions, ou celles des vases en terre, des monnaies des lampes paysannes, ont enrichi les connaissances concernant ce tribu.

L'auteur y parle du développement de cette bourgade de montre en même temps l'importance des gisements de sel ainsi que celle de la route commerciale qui longeait vallée de l'Olt.

Les découvertes de Stolniceni revêtent aussi d'autres problèmes.

La découverte des objets d'origine dacique et romaine dans le même lieu, afface pour toujours cette page de l'histoire qui soutenait la théorie de

l'enterrinement ou celle de la mutation de la population d'origine dacique à la suite des deux guerres.

En même temps ou apporte une contribution de valeur à l'histoire militaire de ces deux guerres.

Les inscriptions gravées sur les briques et sur les tuiles se référant à „Pedites singulares“, legio I Italia, V Macedonica, IX Claudie ou à Cohors I Hispanorum, II Flavia Bassorum et IX Batadarum viennent s'ajouter aux autres découvertes effectuées sur le territoire de notre pays et viennent créer la possibilité de se faire une image complète des actions militaires et des déplacements des troupes dans cette partie de notre pays.